

V A A S A .
V A S A .

**KIUSAAMISEN EHKÄISYN
JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMA
VAASAN VARHAISKASVATUKSESSA
JA ESIOPETUKSESSA**

Varhaiskasvatus

2020

Sisällys

1.	TAUSTAA	4
2.	MITÄ KIUSAAMINEN ON?.....	6
3.	KIUSAAMISEN EHKÄISYN KEINOT.....	7
4.	KIUSAAMISEN HUOMAAMINEN JA TUNNISTAMINEN	9
5.	KIUSAAMISEEN PUUTTUMISEN KEINOT	10
6.	DOKUMENTOINTI	11
7.	SEURANTA.....	11
8.	SUUNNITELMAN ARVIOINTI	12
9.	SUUNNITELMAN PÄIVITTÄMINEN JA SIITÄ TIEDOTTAMINEN	13
10.	YKSIKÖN SUUNNITELMA	13
LIITE 1.	ESIMERKKIPOHJA KIUSAAMISEN EHKÄISYN JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMAKSI.	14
LIITE 2.	TÄYTTÖOHJEET KIUSAAMISEN EHKÄISYN JA PUUTTUMISEN SUUNNITELMAN TÄYTTÄMISEKSI	15
LÄHTEET:	16

Työryhmän kokoonpano:

Anne Savola-Vaaraniemi, varhaiskasvatusjohtaja

Eija Haldin, kehittämisspällikkö

Hanna Huhtakangas, varhaiskasvatuksen opettaja

Merja Sjöman, työsuojeluvaltuutettu

Tuija Kivioja, pääluottamusmies

1. TAUSTAA

Varhaiskasvatus perustuu elämän, kestävän elämäntavan ja ihmisoikeuksien kunnioittamiseen sekä ihmisarvon loukkaamattomuuteen. Kiusaamisen ehkäiseminen on kasvatusta tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa yksilöt kannattelevat ja kunnioittavat toinen toisiaan. Varhaiskasvatuksessa kiusaamista ehkäistään vaikuttamalla lapsiryhmän toimintaan, luomalla turvallinen ilmapiiri ryhmään sekä vahvistamalla vuorovaikutustaitoja.

Opetushallitus määrittäi uuden varhaiskasvatussuunnitelman perusteet uuden varhaiskasvatustilain mukaisesti. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin tehtiin lakiin nojaten lisäys siitä, että jokaisen varhaiskasvatustilain varhaiskasvatussuunnitelmaan on kirjattava, miten varhaiskasvatustilain sikköissä ehkäistään kiusaamista, väkivaltaa ja häirintää. Varhaiskasvatustilain on mietittävä, miten niihin puututaan ja miten toimenpiteiden toteutumista seurataan.

Varhaiskasvatustilain 10 §:

Varhaiskasvatustilain ympäristön on oltava kehittävä, oppimista edistävä sekä terveellinen ja turvallinen lapsen ikä, kehitys ja muut edellytykset huomioon ottaen. Lasta tulee suojata väkivallalta, kiusaamiselta ja muulta häirinnältä. Toimitilain ja toimintavälineiden on oltava terveellisiä, turvallisia ja asianmukaisia, ja niissä on huomioitava esteettömyys.

Varhaiskasvatustilain suunnitelman perusteet: Hyvinvointi, turvallisuus ja kestävä elämäntapa:

Varhaiskasvatustilain sikköissä pidetään huolta koko yhteisön fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta turvallisuudesta. Lasta tulee suojata väkivallalta, kiusaamiselta ja muulta häirinnältä. Lapsella on oikeus saada lohdutusta sitä tarvitessaan. Varhaiskasvatustilain sikköissä ei sallita kiusaamista, väkivaltaa eikä häirintää. Kiusaaminen tunnistetaan, siihen puututaan ja sitä ehkäistään tietoisesti ja suunnitelmallisesti osana toimintakulttuurin kehittämistä. Olennaista kiusaamisen ennaltaehkäisyssä on tukea lasten vertaissuhteita ja yhteisön hyvinvointia. Henkilöstöllä on keskeinen rooli lasten sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen harjoittelun ja kehittymisen tukemisessa. Lasten kanssa opetellaan tunnistamaan ja ratkaisemaan ristiriitoja rakentavasti. Häirintä-, kiusaamis- tai väkivaltatilanteista keskustellaan lasten huoltajien kanssa ja etsitään yhdessä ratkaisuja. Turvallisuuden edistämiseen kuuluu myös tapaturmien suunnitelmallinen ehkäisy ja seuranta, turvallisuuskasvatus sekä tiloista ja välineistä huolehtiminen. Varhaiskasvatus edellyttää toimivaa ja sitoutunutta turvallisuuden johtamista sekä turvallisuusasiat hallitsevaa henkilöstöä.

Ote Vaasan varhaiskasvatussuunnitelmasta

Kiusaamista ehkäisevässä työssä lasten sosiaaliset ja emotionaaliset taidot ovat ratkaisevassa asemassa. Pienet lapset vasta opettelevat keinoja ja taitoa saadakseen ja ylläpitääkseen ystävyyssuhteita. Huoltajien ja kaikkien aikuisten tärkeä tehtävä on opettaa lapsille empatiakykyjä, jotta leikin syntyminen ja jatkuminen onnistuvat. Pienet lapset harjoittelevat leikkimää yhdessä ja tarvitsevat tämän vuoksi aikuisen jatkuvan tuen ja ohjauksen. Edellytyksenä sille, että aikuinen huomaa lapsen oikea-aikaisen tuen tarpeen leikkitaitojen opettelemiselle tai negatiivisen vireen leikissä varhaiskasvatuspäivän aikana on, että aikuinen on lähellä lasta puutuakseen ja ohjatakseen tarvittaessa tilannetta.

Vaasan varhaiskasvatuksen visio:

Varhaiskasvatus – voimavara tulevaisuuteen

Vaasan varhaiskasvatuksen arvoperusta:

- *Lapsuuden itseisarvo*
- *Ihmisenä kasvaminen*
- *Lapsen oikeudet*
- *Yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuus*
- *Perheiden monimuotoisuus*
- *Terveellinen ja kestävä elämäntapa*

2. MITÄ KIUSAAMINEN ON?

Yksittäiset teot eivät ole kiusaamista, vaan epäsovivaa käytöstä. Se voi kuitenkin johtaa siihen, että lapsi tuntee itsensä uhatuksi. Pitkittyessään myös satunnaisista riidoista voi tulla kiusaamista. Siksi pieniinkin tilanteisiin tulee puuttua. Kun lapsi joutuu toistuvasti ja pidemmän aikaa yhden tai useamman ihmisen kielteisten tekojen kohteeksi, puhutaan kiusaamisesta.

Kiusaaminen voi olla suoraa; fyysinen ja verbaalinen tai epäsuoraa; psyykinen.

- **Fyysinen** kiusaaminen on esimerkiksi nipistystä, kamppaamista, esteenä olemista, leikkien sotkemista ja vaatteiden repimistä.
- **Verbaalisella** kiusaamisella tarkoitetaan toisen haukkumista, juoruilemista, hännäämistä, lällättämistä, nimittelemistä ja pilailemista tämän kustannuksella.
- **Psyykinen** kiusaaminen ilmenee muun muassa manipulointina, ilmeilynä, uhkailuna, leikin sääntöjen muuttamisena sekä puhumatta jättämisenä.

Kiusaaminen on ilmiö, jossa jokaisella ryhmän jäsenellä on rooli. Rooleja voivat olla:

- avustaja
- vahvistaja
- puolustaja
- ulkopuolinen

Kiusaaminen kehittyy ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja sosiaalisten suhteiden verkostoissa. Voidaan todeta, että on kiusaaja ja kiusattu, mutta harvoin yksilö kiusaa toista, kun he toimivat kahdestaan ilman muita ryhmän jäseniä. Tutkimusten mukaan pojat ovat tyttöjä enemmän mukana kiusaamisessa, sekä uhrina että kiusaajan roolissa. Poikia kiusaavat usein toiset pojat ja tyttöjä kiusaavat sekä tytöt että pojat. Voi olla, että tyttöjä ja poikia kiusataan yhtä paljon, mutta tyttöjen useammin käyttämä epäsuora kiusaaminen on vaikeasti havaittavaa ja jää huomaamatta.

3. KIUSAAMISEN EHKÄISYN KEINOT

Kiusaamisen ehkäisy on kasvatusta tasa-arvoiseen yhteiskuntaan, jossa yksilöt kannattelevat ja kunnioittavat toinen toisiaan. Ennalta ehkäisyssä tärkeää on kasvattajan sensitiivisyys, oikeudenmukaisuus, sanat lapsen identiteetin muodostumisessa, lasten tasa-arvoinen kohtaaminen, mutta ennen kaikkea se on osa arjen pedagogiikkaa ja laadukasta varhaiskasvatussuunnitelman mukaista toimintaa.

Turvallisen ilmapiirin lähtökohtana on työyhteisön aikuissuhteet ja tapa, jolla aikuiset kohtaavat toisensa aikuisyhteisössä. Varhaiskasvatuksen työntekijät määrittelevät ryhmän yhteistoiminnan luonteen.

Aikuisten asenne lapsia ja myös kollegojaan kohtaan kertoo ryhmässä vallitsevista normeista ja arvoista. Jos aikuisten kesken esiintyy selvittämättömiä konflikteja tai kiusaamista, on lähes mahdotonta tehdä kiusaamista ehkäisevää työtä lapsiryhmässä. Huono ja jännittynyt ilmapiiri aikuisten kesken tarttuu myös lapseen. Sen vuoksi myös työskentely aikuisten ilmapiirin hyväksi on tärkeää.

Keinoja kiusaamisen ehkäisemiseksi:

- Aikuisen asenne ja malli
 - kiusaako aikuinen
 - positiivinen pedagogiikka
 - tunnetaidot
- Ympäristön rakentaminen
 - leikkirauha
 - ympäristö houkuttelee tekemään jotain mielekästä
- Lapsen leikin tukeminen ja ohjaus, aikuinen leikkii mukana
- Tapa- ja moraalikasvatus
 - kunnioitus ja arvostus
 - hyvät käytöstavat
- Tasa-arvoisuus, sukupuolisensitiivisyys
- Pienryhmätoiminta
 - jokainen lapsi tulee kuulluksi ja nähdyksi
 - lasten yksilöllisten tarpeiden tunnistaminen
- Lasten osallisuus
 - lasten ajatuksiin ja tarpeisiin vastaaminen
 - ”mukususopimus”: luodaan säännöt ja toimintatavat yhdessä lasten kanssa
 - nostetaan esiin tietoisuutta ja ymmärrystä
- Sosiaalisten taitojen tukeminen
 - aikuisen malli
 - ongelmanratkaisutaidot / itsehillintä

- Tunne- ja turvataitokasvatus
 - tunteiden sanoittaminen, hyväksyminen ja säätely
- Asennemuokkaus
- Myönteinen vuorovaikutus
- Avoin ja luottamuksellinen yhteistyö huoltajien kanssa
 - huoltajien illat
 - vasukeskustelut
 - yhteiset pelisäännöt
- Vasu ja ryhmävasu
- Henkilökunnan koulutus ja perehdytys
- Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma käydään henkilökunnan kanssa läpi toimintakauden alussa

4. KIUSAAMISEN HUOMAAMINEN JA TUNNISTAMINEN

Tilanteiden huomaaminen ja tunnistaminen ovat edellytys sille, että kiusaamiseen voidaan puuttua oikein ja tilanteen vaatimalla tavalla. Lapset kertovat asioitaan, niin negatiivisia kuin positiivisiakin, vielä mielellään aikuiselle. Heitä tulisikin rohkaista siihen entistä enemmän, ja aikuisen tulee kuunnella lasta tarkkaavaisesti. Lapsella on myös oikeus kertoa sekä tulla kuulluksi ilman, että hänet leimataan kantelijaksi. Toisaalta lapset pystyvät jo melko pienestä pitäen myös harkitsemaan, mitkä asiat kannattaa tai on hyvä jättää kertomatta. On tärkeää, että aikuinen luo ryhmään ilmapiirin, jossa rakennetaan sellainen luottamus, että lapsi haluaa ja uskaltaa kertoa.

Keinoja kiusaamisen huomaamiseksi ja tunnistamiseksi:

- Havainnoi lasten leikkejä sekä sisällä että ulkona.
- Ole sensitiivinen ja läsnä: sanaton huomioiminen (sanat eivät aina riitä).
- Käsittele lasten kanssa kiusaamista ja ystävyyttä monipuolisin toiminnallisin keinoin.
- Keskustele lasten kanssa kiusaamisesta ja ystävyydestä.
- Keskustele ja kysele lapsilta kiusaamiseen liittyvistä asioista, kuten missä negatiivisia tekoja / ”tyhmää” tapahtuu.
- Rohkaise lapsia kertomaan, kiusaamisesta kertominen ei ole kantelua.
- Keskustele muiden työntekijöiden kanssa havainnoistasi.
- Tee yhteistyötä huoltajien kanssa, rohkaise heitä ottamaan yhteyttä.
- Tee jäseneltyjä haastatteluja (ota valokuvia mukaan tueksi).
- Käytä kuvia, jotka esittävät erilaisia kiusaamistilanteita.
- Lue lasten kanssa erilaisia aihetta käsitteleviä kirjoja.
- Keskustele tiimin toiminta- ja ratkaisutavoista eri tilanteissa sekä myönteisen puuttumisen keinoista.
- Tarkkaile tai tutki lähemmin lasten yhteistoimintaa ryhmässä ja dokumentoi havaintosi.

5. KIUSAAMISEEN PUUTTUMISEN KEINOT

Kiusaamiseen puuttumisessa korostetaan varhaisen ja välittömän puuttumisen tärkeyttä. Tilanteeseen puutuu heti kiusaamistilanteen huomaava aikuinen ja pienikin tilanne huomioidaan. Kiusaamiseen puututaan myös tilanteissa, joissa kiusaamisen tunnusmerkit puuttuvat, mikäli lapsi kokee tulleensa kiusatuksi.

Kasvattajan rooli on sovittelija, ei tuomari. Tehtävänä on opettaa lapselle uusia ja erilaisia vuorovaikutuksen toimintamalleja sekä pyrkiä muuttamaan lapsen toimintatapoja. Seuraamuksia mietittäessä olisi hyvä pohtia aina, kuinka toiminta edistää lapsen myönteisiä kokemuksia vuorovaikutussuhteista, niin toisten lasten, kuin aikuistenkin kanssa.

On tärkeää miettiä, millaista tukea ja apua niin kiusaaja kuin kiusattukin tarvitsee. Kiusaaja tarvitsee yhtä paljon aikuisen apua ja turvaa sekä empaattista kohtelua kuin kiusattu. Kasvattajan tulee perehtyä lapsen tarpeisiin sekä niihin taustatekijöihin, miksi lapsi käyttäytyy huonosti. Lapsen käyttäytymisen ymmärtäminen usein myös auttaa kasvattajaa suhtautumaan lapseen positiivisemmin ja luomaan lapselle positiivisen vuorovaikutuksen kokemuksia.

Puuttumisen keinot:

- Positiivinen pedagogiikka
- Hyvän huomaaminen
- Välitön puuttuminen
 - rauhoittumisen tila
- Keskustelu lapsen kanssa
 - mitä tapahtui
 - toiminnallisia keinoja
 - välineitä vuorovaikutukseen
- Anteeksipyynnö ymmärtäen sen merkityksen
 - selvittely ja sovittelu
 - positiivisia keinoja aggression purkamiseen
- Keskustelu huoltajien kanssa

6. DOKUMENTOINTI

Kirjatut kuvaukset kiusaamistilanteista sekä siitä, miten niihin on puututtu ja kuinka niitä on ennakoitu ja seurattu, on tärkeä dokumentti varhaiskasvatukselle, etenkin silloin kun tilanteet vaativat seurantaa tai jos niistä ajaudutaan erimielisyyteen esimerkiksi huoltajien kanssa. Dokumentointia suositellaan tehtäväksi silloin, kun huoltajat ilmoittavat lapsensa tulevan kiusatuksi varhaiskasvatuksessa sekä silloin kun henkilökunta huomaa, että joku lapsista on joutunut kiusaamisen uhriksi (lapsi kertoo tai havainnoinnin perusteella). Kirjatut dokumentit kiusaamistilanteista helpottavat tilanteiden seurantaa ja niiden avulla voidaan kertoa mitä on tapahtunut eri osapuolten mielestä. Dokumentoinnin avulla voidaan todistaa, että tilanteita on seurattu, niihin on puututtu ja oppimisen tarpeeseen vastattu sekä toimintaa kehitetty lapsilähtöisempään suuntaan. Dokumentointia hyödynnetään lapsen oppimisen tueksi. Puuttumisen keinot ja tavat on hyvä myös näkyä kirjattuina, jotta niitä voidaan arvioida ja tarkastella, mitä on tehty toisin.

7. SEURANTA

Pedagoginen toiminta lapsiryhmässä on jokaisen tiimin jäsenen vastuulla, yhteen hiileen puhaltaminen on tärkeää. Kiusaamistilanteet ovat oppimistilanteita, joissa opetellaan tunne- ja vuorovaikutustaitoja. Kiusaamistilanteiden hallinnan varmistamiseksi on tarpeellista tehdä johdonmukaista seurantaa. Kiusaamistapaukset kirjataan ylös, jotta niitä pystytään seuraamaan ja jotta saadaan kokonaiskuva ryhmän tapahtumista sekä siitä, ovatko kiusatut/kiusaajat aina samoja. Tapausten dokumentointi auttaa myös vastaamaan paremmin ryhmän tarpeisiin. Seurannassa tärkeää on kysyä myös lapsilta sekä huoltajilta, onko kiusaaminen päättynyt ja mitä he ajattelevat tilanteesta. Myös muilta ryhmän lapsilta voidaan kysyä. Seurantaa suunniteltaessa huomioidaan seurannan pituus ja tiheys sekä kuka seurannasta ja sen kirjaamisesta vastaa.

Joskus varhaiskasvatuksen henkilöstö voi kokea, että omat keinot tilanteen hallitsemiseksi eivät riitä. Tällöin on hyvä ottaa yhteyttä konsultoivaan varhaiskasvatuksen erityisopettajaan, oppilas- huoltoon tai muuhun kunnassa toimivaan erityistyöntekijään. Myös huoltajat voivat halutessaan pyytää ulkopuolista tukea, ja tilannetta voidaan ratkoa yhteistyössä.

8. SUUNNITELMAN ARVIOINTI

Kiusaamisen ehkäisy on jokaisen aikuisen vastuulla. Se vaatii suunnitelmallista ja pitkäjänteistä työtä sekä pedagogisen toiminnan tarkistamista.

Arvioinnin tavoitteena on pohtia:

- Kuinka suunnitelma toimii kiusaamista ehkäisevän työn tukena?
- Miten suunnitelma on ollut avuksi varhaiskasvatuksen henkilöstölle?
- Onko syntynyt yhteinen ymmärrys kiusaamisesta?
- Ymmärretäänkö kiusaaminen samalla tavalla?
- Millaisia ehkäiseviä työtapoja on syntynyt?
- Havainnoidaanko lasten toimintaa paremmin ja enemmän kuin ennen?
- Puututaanko niihin johdonmukaisesti ja rakentavalla tavalla?
- Ovatko aikuisten asenteet muuttuneet, onko ilmapiiri myönteisempi?
- Kiusaako aikuinen lasta?
- Minkä verran lasten ääni kuuluu suunnitelmaa laadittaessa?
- Onko arviointi johtanut pedagogisen toiminnan kehittämiseen?

Arvioinnin tavoitteena on myös selvittää:

- Ovatko riidat ja konfliktit vähentyneet?
- Ovatko lasten sosiaaliset taidot karttuneet?
- Onko aggressiivinen käytös vähentynyt?
- Saavatko lapset riittävästi positiivista vuorovaikutusta ryhmässä?

Lapsilta voidaan myös kysyä arviointiin liittyviä kysymyksiä:

- Viihtyykö lapsi varhaiskasvatuksessa?
- Onko hänellä ystäviä ja leikkikavereita?
- Onko pelottavia asioita?
- Ottavatko aikuiset vakavasti lasten mielipiteet?

Arvioinnissa tärkeää on myös huomioida huoltajien näkemykset ja kokemukset:

- Ovatko huoltajat tietoisia suunnitelmasta ja sen sisällöstä?
- Tietävätkö huoltajat, miten toimitaan, jos kiusaamista tapahtuu?
- Onko huoltajien mielipiteet huomioitu?

9. SUUNNITELMAN PÄIVITTÄMINEN JA SIITÄ TIEDOTTAMINEN

Kiusaaminen ei ole staattinen tila, vaan se muuttuu ryhmän ja yhteisön mukana. Henkilökunnan tietoisuus ilmiöstä voi lisääntyä esimerkiksi koulutuksella, jolloin suunnitelmaa on myös tarpeen päivittää. Arvioinnin pohjalta seuraavalle toimintakaudelle laaditaan uudet ehkäisyn keinot. Lisäksi ryhmät päivittävät omat suunnitelmansa lapsiryhmän muuttuessa tai lasten taitojen karttuessa.

Oppilashuoltoryhmä päivittää suunnitelman vuosittain. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma käydään yhdessä henkilökunnan kanssa läpi toimintakauden alussa ja yksikössä valitaan vastuhenkilö. Uusi henkilökunta perehdytetään kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaan, joka on luettavissa perehdytyskansiossa. Huoltajia tiedotetaan suunnitelmasta esimerkiksi syksyn huoltajien illassa tai vasukeskustelussa. Huoltajien toimikunnalle annetaan mahdollisuus vaikuttaa suunnitelmaan.

10. YKSIKÖN SUUNNITELMA

Varhaiskasvatusyksikkö kirjaa suunnitelmaansa ne konkreettiset toimenpiteet, jotka ovat tehokkaita juuri siinä yksikössä siellä olevien kasvattajien ja lasten kanssa. Miten kiusaamista ehkäistään, miten siihen puututaan ja miten toteutumista seurataan?

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman tavoitteena on:

- Havaita sosiaalisten taitojen ja tunnetaitojen oppimisen tarve
- Nostaa tietoisuutta kiusaamisilmiöstä
- Vaikuttaa kiusaamiseen liittyviin asenteisiin
- Sitouttaa ja motivoida henkilökuntaa työhön paremmin
- Selkeyttää miten toimitaan ja perustellaan toimintansa
- Tehdä työstä johdonmukaista ja tuloksellisempaa
- Arvioida pedagogisia toimintatapoja ja -kulttuuria
- Jäntevöittää huoltajien kanssa tehtävää yhteistyötä

Kysymyksiä henkilökunnalle keskusteltavaksi:

1. Miten tuemme ystävyysuhteita ryhmässämme?
2. Miten mahdollistan ja tuen sitä, että ujoinkin lapsi pääsee leikkiin mukaan?
3. Miten voin vaikuttaa siihen, että jokainen lapsi löytää kaverin?
4. Jääkö ryhmässämme joku toistuvasti yksin ilman kaveria?
5. Millaisia sosiaalisia taitoja ryhmässämme on tarve vahvistaa? Miten teemme sen?
6. Millainen kehumiskulttuuri ryhmässämme on?
7. Miten otan huoltajien kanssa puheeksi lapsen sosiaaliset taidot?

LIITE 1.

Esimerkkipohja kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen suunnitelmaksi.

Toimintakausi: _____

Laadittu: _____

1. Kiusaamisen määrittely	2. Kiusaamisen ehkäisy
3. Kiusaamiseen puuttuminen	4. Suunnitelman arviointi ja seuranta

LIITE 2.

Täyttöohjeet kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman täyttämiseksi

1.Kiusaamisen määrittely

- Yksikön yhteinen näkemys kiusaamisesta
- Yksikön yhteinen tavoite kiusaamisen ehkäisemiseksi

2.Kiusaamisen ehkäisy

- Konkreettiset keinot kiusaamisen ehkäisemiseksi
- Miten ehkäistään riita- ja konfliktitilanteiden kehittymistä kiusaamiseksi?

3.Kiusaamiseen puuttuminen

- Millä konkreettisilla keinoilla kiusaamiseen puututaan?
- Miten puututaan riita- ja konfliktitilanteisiin?
- Mitä tehdään toisin?

4.Suunnitelman arviointi ja seuranta

- Miten yksikkökohtaista kiusaamisen vastaista työtä ja suunnitelmaa arvioidaan ja seurataan?
- Kuka toimii arvioijana?
- Milloin ja miten usein kiusaamisen vastaista työtä ja suunnitelmaa arvioidaan?

LÄHTEET:

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. (2010). Kiusaavatko pienetkin lapset? Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Folhålsan. Saatavilla www-muodossa www.mll.fi tai www.folkhalsan.fi

Opetushallitus-Utbildningsstyrelsen. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018.

Repo, L. (2015). Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.

Vaasan kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma.

Varhaiskasvatustilaki 540/2018.